

Een archeologische begeleiding (AB) bij 'de Steenakkers' te Midlaren, gemeente Tynaarlo (Dr.)

A. Ufkes

ARC-Rapporten 2003-74

Groningen
09 december 2003
ISSN 1574-6887

1 Inleiding

1.1 Objectgegevens

ARC-Projectcode	2003/160
Provincie	Drenthe
Gemeente	Tynaarlo
Plaats	Midlaren
Toponiem	'De Steenakkers', Huneborg, Schutsweg 40
Kaartblad	12E
Coördinaten	241.05/569.75
Periode	Midden-Neolithicum
Type object	Terrein nabij hunebed D4
Type bodem	Zandgrond
Geomorfologie	Pleistoceen zand

1.2 Aanleiding van het onderzoek

De aanleiding voor het onderzoek is een verbouwing en de aanleg van een betonvloer in een boerderij aan de Schutsweg 40 te Midlaren. Deze boerderij is pal ten zuidoosten van de hunebedden D3 en D4 gelegen. De locatie betreft een archeologisch monument, met de status van Beschermd Monument.¹ De boerderij is aangekocht door Stichting 'Het Drentse Landschap' die het pand gaat renoveren. Voorafgaand aan de verbouwing werd in opdracht van 'Het Drentse Landschap' door Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) een archeologische begeleiding uitgevoerd op dinsdag 26 augustus 2003. Bij dit onderzoek waren betrokken: Timmer- en aannemersbedrijf G. Geerts & zn bv, Zijen, de graafmachine werd geleverd door fa. B. Reer, Winschoten en namens ARC bv documenteerden drs. J. Schoneveld en mw. drs. A. Ufkens de archeologische resten.

De archeologische begeleiding werd uitgevoerd conform een door J. Schoneveld opgesteld Programma van Eisen (PvE), dat namens de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) werd goedgekeurd door mw. drs. A. Mennens (zie paragraaf 1.4).

1.3 Ligging van het onderzoeksgebied

De betreffende boerderij is gelegen aan de Schutsweg 40 te Midlaren op het perceel Kadaster Zuidlaren sectie K, nr. 161 (afb. 1, 2 en 3). De Schutsweg loopt tussen Noordlaren en Zuidlaren, parallel aan de Groningerweg. De boerderij bestond uit een voorhuis met daaraan vast een schuur en los daarachter een varkensstal. Deze varkensstal was reeds afgebroken en alleen het gedeelte binnen de ommuring van de schuur is archeologisch onderzocht.

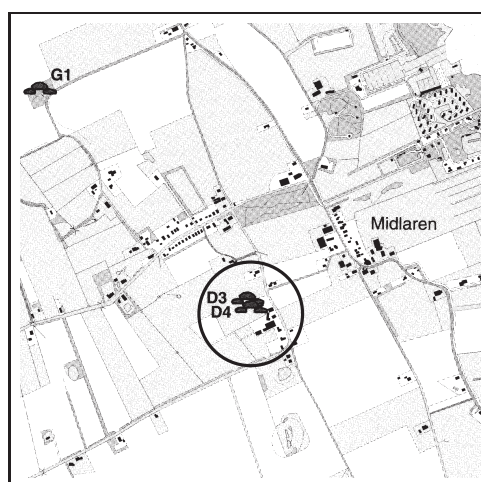
1.4 Doel van het onderzoek

Het onderzoek had als doel om de eventuele archeologische waarde van de locatie vast te stellen en deze waarden naar behoren te documenteren. De Kwaliteitsnorm

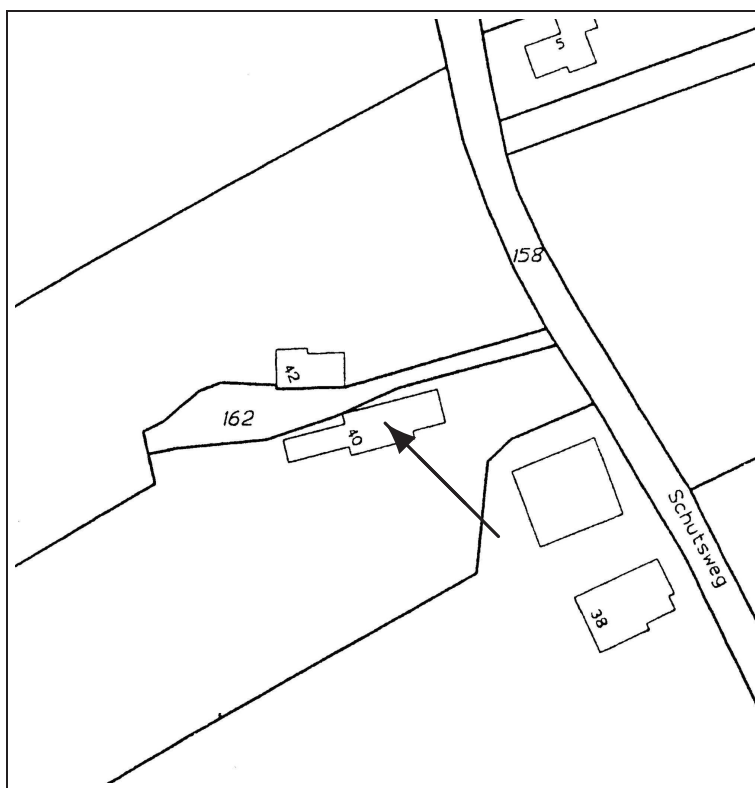
¹CMA 12E-028/1561; ODB-nr. 45452

Afbeelding 1 De ligging van het onderzoeksgebied.

Afbeelding 2 Locatie van het terrein, uit: Van Ginkel e.a. 1999.

Afbeelding 3 Detail uit de kadastrale kaart, gemeente Zuidlaren, schaal 1:2000. De pijl geeft de onderzochte schuur aan op Schutsweg 40, op perceelnr. 162 bevinden zich de hunebedden D3 en D4.

Afbeelding 4 De amfoor uit fase E, schaal 1:2. Naar: Pleyte 1880.

voor de Nederlandse Archeologie (KNA, versie 2.0) spreekt in dezen van ‘waarnemingen tijdens niet-archeologische bodemverstorende activiteiten’. In dit rapport zal hier verder naar gerefereerd worden als ‘archeologische begeleiding’. In wetenschappelijk opzicht lag de nadruk op het vaststellen van de aan- of afwezigheid van eventuele archeologische elementen in de directe omgeving van twee megalithische monumenten.

In het PvE wordt geformuleerd dat het onderzoek allereerst het nog aanwezige bodemarchief veilig moet stellen door middel van documentatie en het verzamelen van vondsten. Daarnaast kunnen de volgende vragen worden beantwoord:

- 1 Hoe is het gesteld met de gaafheid van het bodemarchief ter plaatse, zowel in de horizontale als in de verticale zin?
- 2 Is er een relatie te leggen tussen de mobilia en de grondsporen?
- 3 Wat is de aard en de ouderdom van de aangetroffen sporen?

In paragraaf 2 zal hierop nader worden ingegaan.

1.5 Eerder onderzoek

De eerste vermelding van D3 en D4 dateert uit 1711 (Van Ginkel et al. 1999). Van de beide hunebedden zijn de oorspronkelijke dekheuvels geheel verdwenen, evenals de stopstenen. Vrijwel alle dekstenen zijn van hun plaats gelicht. In 1870, direct na de aankoop van de hunebedden door het Rijk, is in één van de twee kamers op niet-wetenschappelijke graven, waarbij veel neolithisch aardewerk en enkele bijlen werden gevonden, waaronder een amfoor, door J.A. Bakker ingedeeld in fase E (afb. 4; Bakker 1983, pp. 185–186 en Pleyte 1880, p. 48 en plaat LV). Dit materiaal bevindt zich in het Drents Museum te Assen, het Rijksmuseum voor Oudheden te Leiden en in het British Museum te Londen. Wetenschappelijk onderzoek heeft echter nooit plaatsgevonden.

1.6 Werkwijze

Het PvE beschrijft de volgende zaken ten aanzien van de werkwijze: er wordt schavenderwijs ontgraven totdat er grondsporen worden waargenomen en er een vlak kan worden aangelegd. Dit vlak wordt gedocumenteerd conform de KNA-specificaties AB-02 en AB-04. Indien het nuttig is kan er een profiel worden gedocumenteerd.

De maximale verstoring voor de nieuw aan te leggen betonvloer bedraagt ca. 50 cm beneden maaiveld en voor de flankerende funderingsstroken is dit 60 cm beneden maaiveld. Dit is daarmee de maximale diepte van het te onderzoeken bodemarchief.

De bestaande betonvloer was op maandag 25 augustus 2003 reeds verwijderd. Het terreintje bood een enigszins troosteloze aanblik, omdat het erg verstoord leek te zijn (afb. 5). Na het handmatig schaven, bleek dat het oorspronkelijke maaiveld waarschijnlijk ten behoeve van de bouw van de boerderij was geëgaliseerd. Tijdens het gebruik als veestal werden er daarna enkele groepen en een aardappelkelder in de schuur gegraven. Voorts werden er nesten en holen van vele generaties muizen aangetroffen.

Als gevolg van bovengenoemde factoren was ca. 80 tot 90% van het bodemarchief verstoord. Desondanks waren er toch nog enkele gave plekken, waarin drie grondsporen werden aangetroffen (zie paragraaf 2.1). In de noordwesthoek van het te onderzoeken terreintje kon een klein deel profiel worden gedocumenteerd. Voor het overige was de bouwput te ondiep of was de grond te droog en los om een profiel aan te kunnen leggen.

2 Resultaten

2.1 Grondsporen

Het terrein leverde een drietal grondsporen op, te weten een vermoedelijke uitruimkuil (spoor 2, vondstnr. 2), een vermoedelijke offerkuil (spoor 3, vondstnr. 4) en één enkele paalkuil (spoor 4, vondstnr. 5; afb. 6).

Mogelijke uitruimkuil

Een grijze verkleuring kan op grond van de inhoud worden geïnterpreteerd als mogelijke uitruimkuil (spoor 2). Helaas was dit spoor verstoord door de ingraving van een aardappelkelder. Daardoor kon de vorm en diepte niet meer worden vastgesteld. In bovenaanzicht leek de kuil oorspronkelijk rond of licht ovaal te zijn geweest. De minimale diameter bedroeg ca. 50 cm en de minimale diepte was ca. 25 cm. De kuil bevatte een relatief grote hoeveelheid trechterbekeraardewerk, afkomstig van verschillende potten (zie paragraaf 2.2).

Mogelijke offerkuil

Vlabij de mogelijke uitruimkuil bevond zich een tweede kuil, die mogelijk als offerkuil kan worden geduid (spoor 3, afb. 7). Dit spoor tekende zich in het vlak af als een tamelijk grillig en onregelmatige vorm, met een grootste diameter van ca. 80 cm. De bovenzijde was iets verstoord, hierin werden recent hout en eierkolen aangetroffen. De vulling van de kuil bestond uit donkergrijs en geel gevlekt fijn

Afbeelding 5 Overzicht van het onderzoeksterrein, gezien vanuit het westen. De bandensporen bevinden zich ter hoogte van de afgebroken varkensstal. Foto: A. Ufkes.

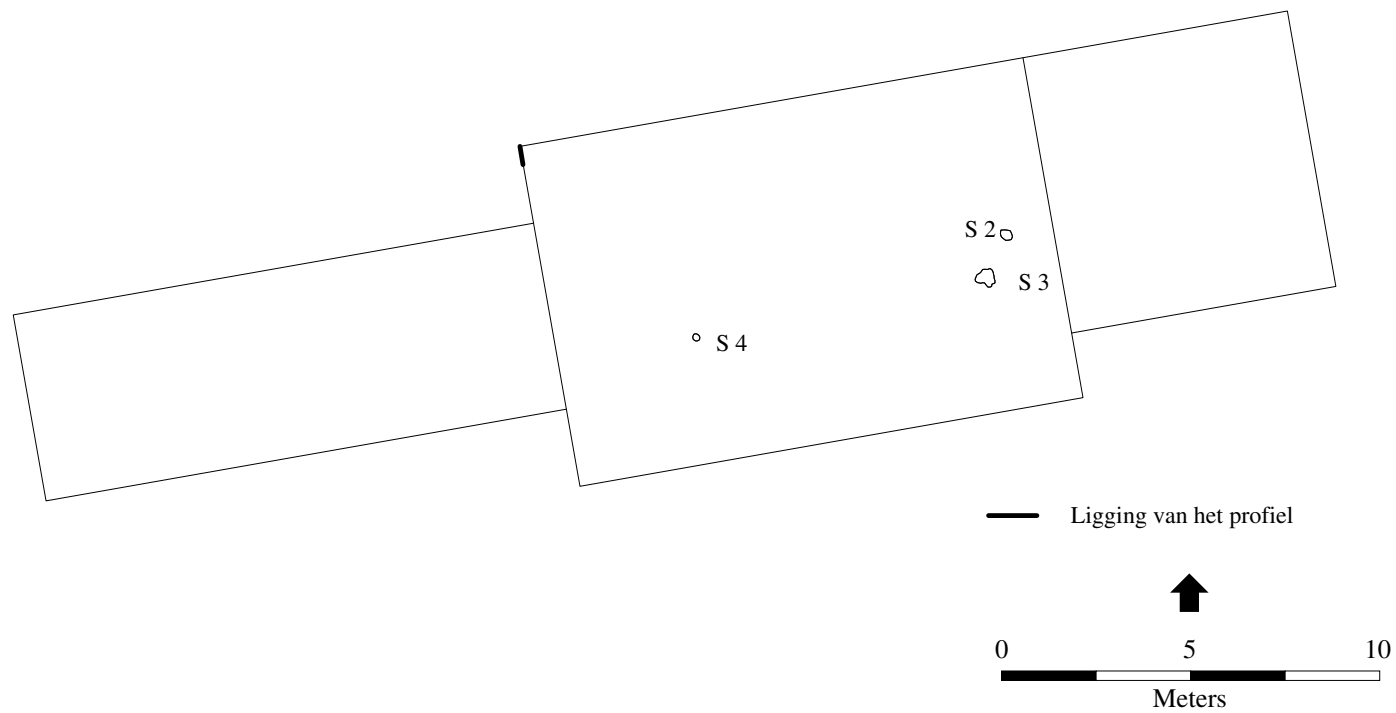
zand met leembrokken. De bodem van de kuil was min of meer rond en de kuil was nog ca. 18 cm diep. Tijdens het couperen kwam een complete kom te voorschijn, die op de kop in de kuil was gedeponeerd. Deze werd in zijn geheel, met omringende grond gelicht, om hem later onder laboratorium-omstandigheden uit te kunnen prepareren.

Paalkuil

De paalkuil (spoor 4) bevond zich in het zuidwesten van de onderzochte locatie (afb. 8). In de gele matrix tekende de paalkuil zich af als een grijsbruin rond spoor met een diameter van ca. 45 cm. Bij het maken van de coupe bleek dat van het spoor slechts maximaal 5 cm resteerde. Wel leverde het nog enig vondstmateriaal op (zie paragraaf 2.2).

Profiel

In het uiterste noordwesten van de schuur kon nog een klein stukje profiel worden gedocumenteerd (afb. 9). De bovenzijde bestond uit een zeer sterk doorwortelde bouwvoor gevolgd door een restant van de B-horizont. Daaronder was een oplopende lichtbruine tot lichtgrijsbruine baan zichtbaar die mogelijk het restant van de dekheuvel van hunebed D4 representeert. Het bevindt profiel zich op 4,10 m haaks uit de as van het hunebed in zuidelijke richting en 0,80 m oostelijk van de sluitsteen van D4.

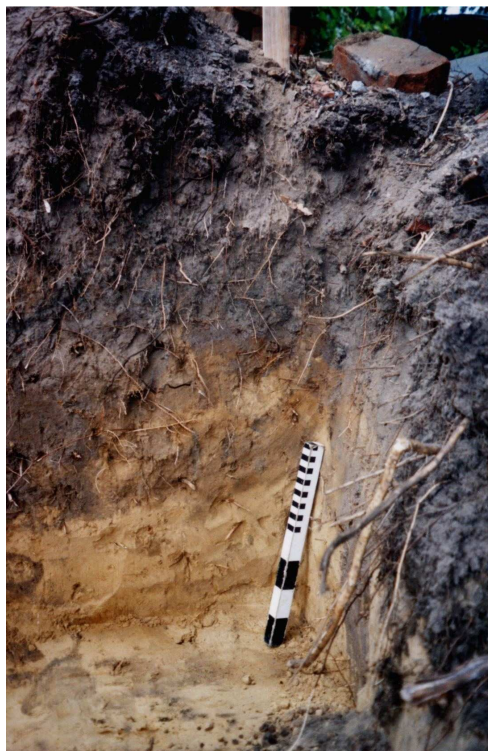
Afbeelding 6 Overzicht van het onderzoeksgebied. Aan de westzijde bevindt zich de reeds afgebroken varkensstal, aan de oostzijde is het nog intacte woongedeelte. Tekening: B. Schomaker.

Afbeelding 7 De mogelijke offerkuil in het vlak (links) en in coupe. Foto: A. Ufkes.

Afbeelding 8 De paalkuil in het vlak (links) en in coupe. Foto: A. Ufkes.

Afbeelding 9 Westprofiel met mogelijke dekheuvelrestant. Foto: A. Ufkes.

2.2 Vondsten

Verreweg de grootste categorie wordt gevormd door trechterbekeraardewerk (zie afb. 10). Hoewel dit type aardewerk een hoge archeologische informatiewaarde heeft, is de studie hiervan zeer arbeidsintensief. Daarnaast was vanwege de broze staat van het materiaal, het uitprepareren, reinigen en restaureren, bijzonder tijdrovend.

Hieronder wordt het trechterbekeraardewerk per vondstnummer beschreven en indien mogelijk typologisch ingedeeld volgens de typologie van Brindley (1986). Behalve aardewerk is er ook een kleine hoeveelheid vuursteen gevonden. Dit vuursteen is gedetermineerd door drs. J.R. Veldhuis. Tot slot is er een zeer geringe hoeveelheid houtskool aangetroffen.

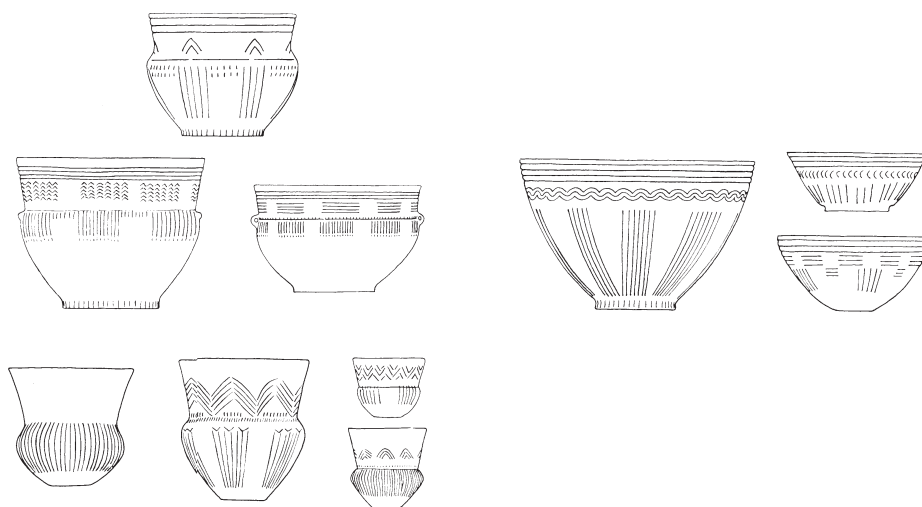
Vondstnummer 1

Vondstnummer 1 is een losse vondst afkomstig uit de stort, en bestaat uit een aan de binnenzijde afgeschilferd fragment van een vlakke bodem.

Vondstnummer 2

Uit de mogelijke uitruimkuil is een grote hoeveelheid scherven geborgen die afkomstig zijn van minimaal vijf verschillende individuen, namelijk:

- randfragmenten van een grote trechterbeker, randdiameter 22 cm, één van de scherven heeft een reparatiegat, een ander fragment heeft een aanzet voor een reparatiegat maar is niet volledig doorboord;
- wand- en bodemscherven van een onversierde kom, slecht aanelkaar geknede

Afbeelding 10 Voorbeelden van terrines of amforen (linksboven, van kommen (rechts) en van trechterbekers. Uit: Brindley 1986.

coils, bodemdiameter 4 cm, mogelijk aankoetsel aan de binnenzijde van één van de scherven;

- schouderfragment versierd met een slordige groeflijn op de overgang van hals naar schouder en blokken met afwisselend lange en korte verticale groeflijnen, behoort mogelijk tot de trechterbeker
- oorloze kom, compleet profiel, randdiameter 20 cm, hoogte 7,5 cm, vlakke bodem, diameter 6 cm, direct onder de rand versierd met paarsgewijze perforaties met daartussen twee onderbroken horizontale fijne slordige dwarsstempellijnen, daaronder blokken verticale slordige diepsteeklijnen, horizont 5 (afb. 11);
- twee verschillende vlakke bodems, waarvan één met een bolling aan de binnenzijde, bodemdiameter 7 cm, de andere heeft een bodemdiameter van 8 cm;
- enkele onversierde wandscherven, waarvan twee met mogelijk aankoetsel aan de binnenzijde.

Deze potten worden alle door relatief veel scherven vertegenwoordigd. Daarnaast zijn er twee stukken bewerkte vuursteen aangetroffen, te weten één complete splinter en één complete afslag, mogelijk met een kerf.

Vondstnummer 3

Vondstnummer 3 bestaat uit één wandfragment met een verweerd oppervlak, waarschijnlijk onversierd, afkomstig uit een dierlijke verstoring.

Vondstnummer 4

De meest opvallende vondst is die van een nagenoeg complete kom, die op de kop in de kuil spoornr. 3 is geplaatst (zie afb. 7). De randdiameter bedraagt 20 cm, de hoogte is 10,5 cm en de bodemdiameter is 8 cm (afb. 12). De kom is onder de rand versierd met twee continue horizontale dwarsstempellijnen. Daaronder bevinden zich vier verticale chevrons in diepsteektechniek op de kwadranten met daar tus-

Afbeelding 11 Vooraanzicht van de oorloze kom. Foto: L. de Jong.

sen van boven naar beneden twee horizontale dwarsstempellijnen, een horizontale chevron in diepsteek en daaronder weer twee horizontale dwarsstempellijnen. De onderste ca. 3 cm brede zone van de buik is onversierd, dan volgt de standvoet die is versierd met rondom verticale dwarsstempellijntjes en één diepsteeklijntje, alsof het een handtekening betreft. De kom kan worden geplaatst in horizont 4.

Hoewel de kom destijds compleet in de kuil is gedeponereerd, is deze bij het uitprepareren in vele scherven uiteen gevallen. De reden hiervoor is tweeledig. Enerzijds bevond de kom zich erg dicht onder het oppervlak en is daardoor sterk doorworteld met haarwortels. In de tweede plaats is de granietmagering als gevolg van verzuring als het ware ‘vergaan’, waardoor het baksel op sommige plaatsen geen samenhang meer heeft. Deze verzuring heeft vermoedelijk te maken met het feit dat hier vee werd gestald, waarbij mest en urine de bodem hebben uitgelopen.

Ondanks het feit dat met name één zijde erg broos is, is er vooralsnog om esthetische redenen voor gekozen om de kom niet te impregneren met paraloid om hem te verstevigen. Het effect van een dergelijk conserveringsmiddel is dat het wandoppervlak donkerder kleurt en er een lichte glans ontstaat. Indien de kom in wisselende exposities zou worden tentoongesteld, is het echter aan te raden om hem alsnog te impregneren om het risico van beschadiging te beperken.

Daarnaast zijn er scherven aangetroffen van waarschijnlijk minimaal vijf verschillende individuen, te weten:

- een bodemfragment, gebroken op een primaire doorboring;
- een schouderfragment met brede verticale diepsteeklijnen op buik, mogelijk afkomstig van een terrine of terrine/amfoor, horizont 4 of 5;
- hals/schouderfragment van een terrine of amfoor, versierd met een diepsteek horizontale zigzaglijn op de overgang van de hals naar de schouder en daaronder iets schuingeplaatste, bijna verticale diepsteeklijnen, horizont 4 of 5;
- twee verschillende bodemfragmenten;
- onversierde randen, waarschijnlijk afkomstig van één pot, mogelijk van een trechterbeker.

Deze vijf verschillende potten worden alle door weinig of slechts één scherf gerepresenteerd. Daarnaast zijn in de kuil vier stuks vuursteen geborgen, namelijk

Afbeelding 12 De kom na restauratie, links bovenaanzicht, rechts vooraanzicht met rechts-onder de verticale chevron het verticale diepsteeklijntje in de standvoetversiering. Foto: L. de Jong.

twee complete afslagen, een splinter en een distaal afslagfragment, mogelijk een klingfragment.

Vondstnummer 5

Uit het paalgat komt een zeer dunwandig, gepolijst, onversierd wandfragment en een onversierd randscherfje. Tevens is er een complete (kernvoet)afslag aangetroffen.

3 Conclusies

Ondanks het feit dat het een archeologisch onderzoek van zeer beperkte schaal betrof, zijn er toch verrassende resultaten geboekt. Om terug te komen op de vraagstelling zoals deze in het PvE is geformuleerd (zie paragraaf 1.4), kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

- 1 wat betreft de gaafheid van het bodemarchief, bleek dat een groot gedeelte was verstoord, met name als gevolg van aftopping vóór de bouw van de boerderij. Desondanks waren enkele delen nog min of meer intact en konden drie grondsporen worden herkend, alsmede mogelijk een restant van de dekheuvel van D4. Hieruit kan worden geconcludeerd dat – ook al lijkt het in eerste instantie een weinig belovende ontsluiting van het bodemarchief – het toch informatie van hoge archeologische kwaliteit oplevert;
- 2 er is een relatie te leggen tussen de grondsporen en de mobilia. De complete kom in de kuil met het spoor nr. 3 suggereert dat de betreffende kuil als offerkuil moet worden geïnterpreteerd. De overige scherven zijn wellicht per ongeluk in de kuil terecht gekomen.
Op grond van het aardewerk in de kuil met het spoor nr. 2 kan deze worden geduid als uitruimkuil, waarin aardewerk na het uitruimen van de grafkamer werd gedumpt. Dit verklaart de grote hoeveelheid scherven, afkomstig van relatief weinig individuele potten;
- 3 de aard van de sporen is hierboven reeds behandeld. De ouderdom kan op basis van de typochronologie worden vastgesteld (Brindley 1986). De kom uit de mogelijke offerkuil kan worden geplaatst in horizont 4, tussen 3200 –

3050 v. Chr. De twee andere versierde scherven zijn te klein om ze eenduidig in te kunnen delen, en kunnen zowel in horizont 4 als in horizont 5 passen. Op grond van de context lijkt het het meest aannemelijk om ze in horizont 4 te plaatsen.

De mogelijke uitruimkuil bevat fragmenten van een kom uit horizont 5, tussen 3050 – 2950 v. Chr. De overige potten uit deze kuil kunnen op basis van typochronologie niet nader worden gedateerd. Het is echter een optie om te onderzoeken of het aankoeksel dat op enkele scherven is waargenomen, daadwerkelijk koolstof-houdend is. Als dat het geval is, dan behoort een AMS-datering tot een mogelijkheid voor absolute datering.

De ouderdom van het dateerbare aardewerk komt overeen met de door Bakker (1983) beschreven amfoor uit fase E. Dit lijkt erop te wijzen dat het hunebed in gebruik is geweest tussen 3200 – 2950 v. Chr.

4 Aanbeveling

Op grond van de resultaten van de archeologische begeleiding wordt aanbevolen om het gedeelte van de reeds afgebroken varkensstal alsnog archeologisch te onderzoeken. De grondsporen en vondsten bevinden zich immers direct onder het maaiveld. Ook al wordt dit deel niet opnieuw bebouwd, dan nog wordt het resterend bodemarchief zeer ernstig bedreigd als gevolg van werkzaamheden ten behoeve van bijvoorbeeld tuinaanleg.

Deze locatie is extra interessant, omdat deze zich nog dicht bij hunebed D4 bevindt. Deze plek zou daarom informatie kunnen verschaffen over de aard en omvang van de dekheuvel. Daarnaast kunnen ook hier grondsporen als kuilen en paalkuilen worden verwacht en bestaat er een reële kans op aanwezigheid van vondstmateriaal. Ook mogen vlakgraven in de nabije omgeving van de hunebedden niet worden uitgesloten.

Tot slot is het in dit kader belangrijk om te benadrukken dat indien er in de toekomst verbouwd gaat worden aan de boerderij die pal oostelijk van D4 ligt, voorafgaand aan bodemverstorende ingrepen archeologisch onderzoek wordt uitgevoerd.

Literatuur

- Bakker, J.A., 1983. Het hunebed G1 te Noordlaren. *Groningse Volksalmanak*, 1982-1983, pp. 113–200.
- Brindley, A.L., 1986. The typochronology of TRB West Group pottery. *Palaeohistoria* 28, pp. 93–132.
- Ginkel, E. van, S. Jager & W.A.B. van der Sanden, 1999. *Hunebedden. Monumenten van een Steentijdcultuur*. Abcoude/Amersfoort.
- Pleyte, W., 1880. *Nederlandse Oudheden van de vroegste tijden tot op Karel den Groote. Deel II, Drente*. Leiden.